

Uvedení do Cesty dokonalosti od Daniela de Pablo Maroto

Z knihy A. Barrientos: Introduzione alla lettura di santa Teresa di Gesù

Cesta dokonalosti – jedno z velkých děl Terezie, z nejvíc praktických, velké rozšíření hned v prvním vydání.

Jazyk bezprostřední, rodinný, rozhovor, dobře pochopitelný. Přesto čím víc vstoupíme do obsahu knihy, tím víc se nám jeví jako bohatý a komplexní. Potřebuje uvedení, aby čtenář méně zvyklý na staré texty, neměl překážku v jazyku a učení a náročnější, aby mohl okusit veškerou chuť, kterou autorka chtěla vložit do tohoto skvělého duchovního pokrmu.

Autorka a její dílo

Text psala v klášteře bosých karmelitek u sv. Josefa v Avile. Je to první klášter reformy, kde Terezie byla převorkou malé komunity v „nejpokojnějších“ letech jejího života. V malé cele, dodnes uchované, v noci u lampičky na úkor odpočinku a ve dne u skromného světla pronikajícího přes navoskované listy okénka, seděla na zemi s listem papíru a perem na dřevěném stolečku. První redakce budí dojem, že Terezie nepíše knihu ale dlouhý dopis svým sestřím a dcerám.

V Relaci o svědomí, napsanou v Seville v r. 1576, v autentickém vyznání pro Tribunál inkvizice města, poté co zmínila knihu Života, píše:

„Tuto relaci zkoumali mnozí její vzdělaní zpovědníci. Považovali ji za velmi užitečnou z důvodu jistých duchovních věcí, jež obsahuje: přikázali ji, aby ji rozmnožila a napsala knížečku s několika upozorněními pro své dcery, protože byla převorkou.“ Takže, co se týká církevní autority, měla cestu volnou.

Její dcery věděly, že Matka napsala knihu svého Života, která obsahovala rady o modlitbě. Tereziin zpovědník P. Báñez, nepřilíš nakloněný mystickým fenoménům v modlitbě, jež Terezie popsala v Životě, který ale (snad na naléhání mnišek od Sv. Josefa) přikázal Terezii napsat jinou knihu o „jistých věcech týkajících se modlitby“. Mnišky věděly o tom příkazu, a tak ještě víc naléhaly na Matku, jež se nakonec rozhodla psát.

Cesta jako mluvená literatura

Komunitu tvořily na začátku „čtyři chudé sirotky“ (Ž 36,6). Když píše Cestu, počet vzrostl až na třináct. Dřív než byl text napsán, existovaly úvahy Matky pro svou komunitu, rozhovory s prvními mniškami sv. Josefa. „Mnohokrát jsem vám to říkala a teď to píšu zde“ (CE 19,1; CE 22,1).

Potvrzuje to svědek začátků Julián z Avily, kaplan a průvodce Terezie v jejich zakládáních: „Když se uzavřela se svými mniškami a viděla, že bouře, jež chtěla zničit klášter, se již uklidnila, vedla se svými sestrami rozhovory, aby jim dala pochopit úmysl, s kterým zakládala kláštery, aby si ho přivlastnily a usilovaly u Pána o spásu tolika duší a tolika království, které šly do záhuby kvůli herezím. Mluvila takto: „Ach mé dcery! Chci vám říci hlavní důvod, pro který nás Pán zde shromáždil a pro který

toužím, abychom Mu byly trochu víc blíž a uspokojily Jeho Majestát...“ V těchto slovech a v mnoha jiných, jimiž se Sv.Matka obracela ke svým mniškám, je vidět dokonalou lásku, kterou ji Bůh obdařil“.

Autorčina situace

Můžeme si myslet, že měla v klauzuře klid na psaní. Nikoli. Mnohokrát přerušuje psaní kvůli naléhavým záležitostem, události v domě, osobní vedení sester. Něco z toho zůstalo na stránkách Cesty, zvláště v první redakci: (CE 22,1 v CV není; CE 30,1; CV 19,1; 2,11).

Prameny a prostředky

Je jisté, že neměla knihy, aby konzultovala nebo si potvrdila svá mínění. Musela mít v hlavě myšlenky a vzpomínky ze své četby. Ale neměla je po ruce, protože mnohé z nich zmizely z prodeje a knihoven do r. 1559, kdy je velký inkvizitor Fernando Valdés dal na Index. Přesto se v Cestě nacházejí citace, reminiscence z četby,... Příklad některých pramenů:

Boží inspirace

Pro Terezii je nejdůležitějším zdrojem Boží osvětlení, jemu důvěřuje víc než vlastní náboženské kultuře: „...Neřeknu nic, co by nebylo plodem zkušenosti, buď mé anebo jiných duší anebo co mi dal poznat Pán v modlitbě (CE prol 1 a 3; poslední věta chybí v CV). S důvěrou víc v Boží vnuknutí než ve vlastní schopnosti začíná mluvit o „některých prostředcích v boji s pokušeními u řeholnic a úmyslu, s jakým jsem založila tento klášter.“ Není ani schopna říct, o čem konkrétně bude mluvit, ani to nepovažuje za nutné, protože pustit se do psaní ji připadá zmatená práce (disordinata). A svým sestrám řekne jen to, co jí vnukne Pán a jak to pochopí(CE prol 2). Jestliže přesto se jí podaří uspořádat text (con ordine), připíše to Boží pomoci (CE 73,6).

Zkušenost vlastní a druhých

Mnohokrát zmiňuje „hodně klášterů“, „některé kláštery“ a to v případě partikulárních přátelství, vztahu ke zpovědníkům, nařikání na bolesti, velkého počtu mnišek, zakládání si na původu...

Jindy mluví o vlastní zkušenosti na cestách ducha...

Četba knih

Na vícero místech zmiňuje knihy, které pojednávají téma, o němž mluví (zmínky se nedostaly do CV). Mají na ni vliv i knihy, které četla a asimilovala: Písmo, Řehole, Stanovy, Collazioni od Kasiána, Flos sanctorum a jiné. Rozhodujícím způsobem ji ovlivnilo, byť skrytě, klasické dílo karmelské spirituality Istitutionis primorum monachorum, připisovaném Janu XLIV, Jeruzalémskému patriarchovi, z něhož udělal pravděpodobně Filip Ribot výtah karmelských tradic. Četla ho ve Vtělení.

Cesta dokonalosti

Je jasné, že Terezie napsala Cestu dvakrát, zachovaly se dva rukopisy. Je mezi nimi značný rozdíl, přestože časový rozdíl mezi dvěma sepsáními knihy je malý. Zdá se to nepravděpodobné, ale problém dvou redakcí nebyl známý až do 19. století, přestože vydavatele udivovaly tyto rozdíly.

První redakce Cesty (CE)

Je téměř jisté, že byla napsaná v prvních měsících r.1566. Tehdy je jejím zpovědníkem P.Báñez, musel jí začít zpovídat v prvních měsících toho roku. Kromě toho musela právě ukončit práci na knize Života. Měl ji už v rukách tento její zpovědník. Navíc komunita má již podobu malého kolegia Kristova, tj. dvanáct mnišek a převorka.

Text se nachází v Královském klášteře Escorial, kde byl přinesen z vůle Filipa II. Má 153 listů. Písmo svědčí o spěchu a nenucenosti. Nemá žádné dělení, ale později ho Terezie rozdělila na 73 kapitol.

Hotový text Terezie postoupila cenzorovi. Nestará se o eventuální tvrdý úsudek: může ho spálit (Prol.1). Zdá se, že cenzury vzbudily v Terezii hluboký pocit osvobození, psala z vnuknutí dané chvíle a odevzdala se dobrotivosti cenzorů, přátel.

Přesto analýza jednotlivých textů Cesty – rukopisů, kopií, vydání – budí dojem opravdového porušení původní Tereziiny myšlenky. To, co bylo cenzurováno v prvním rukopisu, neprošlo do druhého, cenzura druhé redakce neprošla do kopií a prvních edicí. Pouze za našich dnů můžeme zachránit původní Tereziino poselství.

Terezie původně chtěla dát text P.Báñezovi. On ale v r. 1591 svědčil, že zná pouze Život, Cestu ne. Terezie nadále psala v 2.redakci i v kopiích jeho jméno. Neznámý cenzor v prologu CV škrtnul jméno D.Báñez a napsal nad to jiné, dnes nečitelné, aby novicka, jež přepisovala knihu (kopie ze Salamanky z r. 1571), nepřepsala původní jméno. Je možné, že Terezie sama se vzdala úmyslu dát Cestu Báñezovi. Slyšela jeho kritiku na Život. Místo toho ji mohla dát svému velkému příteli, dominikánovi fra García di Toledo, který byl prvním a benevolentním cenzorem Života. Ponechala tam Báñezovo jméno buď ze setrvačnosti nebo proto, že jeho jméno mohlo dodat spisu vážnost.

Témata, které neprošly cenzurou:

- obrana žen (CE 4,1)
- vláda spravedlivého nad stvořenými věcmi (CE 31,12)
- kritika inkvizitorů pro zákaz knih (CE 36,4)
- interpretace části modlitby Otče náš ve smyslu výlučně eucharistickém
- nezasloužené odpuštění ze strany Boží. Viděl v tom paralelu s Luterovým ospravedlněním.

Druhá redakce Cesty (CV)

P.Tomás Alvarez: „Vše mluví pro kontinuitu obou redakcí v rámci jednoho roku 1566 v rozpětí několika měsíců: od ledna nebo února první redakce, do léta nebo

začátku podzimu druhá redakce“. Rukopis uchovávají bosé karmelitky ve Valladolidu, má 203 listů. Terezie rozdělila text na 44 kapitol, ale ve vydáních je jich 42, protože spojila 4. a 5. kapitolu a vytrhla celou 17.kapitolu. Písmo, dobrý papír, rozvržení textu ukazují, že nechtěla pouze přepsat původní text, ale vytvořit novou knihu s použitím materiálů první. Je možné, že uvažovala o vydání pro širší okruh, nejen pro mnišky u sv.Josefa.

Hotový text dala P. García de Toledo, jenž zanechal několik poznámek na okraji rukopisu. Zasáhli pak ještě další tři neznámí cenzori a také Terezie sama. Dohromady byla cenzura ještě přísnější než u první redakce. Základní cenzurovaná témata:

- kritika náboženských válek Filipa II (CV 3,1), nebyl cenzurován v CE
- čistě duchovní láska, možná kvůli podobnosti s alumbrados (CV 4,13), text pak přepracovala potřetí.
- zdarma dané odpuštění Boží, které se objevuje přes cenzuru první redakce (CV 36,2.6)
- jistota o stavu milosti, luteráni: ovoce víry a důvěry
- zákaz ženám kázat, a to ani v hovorně

Terezie sama změnila ve dvou věcech:

- mystická kontemplace může být daná nejen osobám, jimž chybí ctnosti, ale i hříšníkovi. K tomuto názoru došla pod vlivem sv. Jana z Avily: V dopisu z 12.9.1568 píše Terezii: „Pro Boží dobrotu není novou věcí, jak jsem sám viděl, změnit špatné lidi v spravedlivé a také vzdálit od těžkého hříchu člověka tím, že mu dá zakusit svou sladkost“.
- druhá autocenzura je symbol šachů

Stačilo by opsat první text a vynechat cenzurovaná místa. Ale druhá redakce je něco víc než kopie první bez cenzurovaných věcí. Je možné, že P.García de Toledo ji poradil, aby Cestu napsala znovu, aby jí dala univerzální obsah, méně familiární. Mohl by pak sloužit jako manuál pro obnovu všech křesťanských komunit, nejen řeholních. V její době duchovní autoři nabízeli modlitbu jako dobrý prostředek pro celkovou reformu osob a církevních struktur.

Srovnání dvou redakcí

Až do 19.stol. druhá redakce (CV) byla jediná, která se publikovala. Dnes se často preferuje CE. Ale celek myšlení Terezie je v obou redakcích. Jsou to dva texty paralelní a komplementární.

Myšlenky v CE, které nejsou v CV:

- familiární výrazy, zdrobněliny, karikatura života v klášteřích
- některé odstíny lásky mezi mniškami a ke zpovědníkům; nejčastější pokušení vzhledem k lásce a bázni Boží
- mírní kritiku vůči vzdělancům ohledně tématu modlitby
- hodně příkladů a symbolů lidového původu

Myšlenky CV přepracované anebo úplně nové:

- odstíny ohledně vzájemné lásky a lásky ke zpovědníkům; jsou svobodně konzultovat s teology
- přidala možnost dokonalé kontempace u hříšníka
- přeformulovala učení o modlitbě usebrání, klidu a spojení
- revize tématu odpuštění, aniž by opustila předešlý postoj
- význam pokušení, zla, lásky a bázně Boží
- větší důraz na vlídnost k lidem, jež přicházejí do kláštera
- jiné

Společné problémy obou redakcí

Titul

Na začátku textu nedává žádný titul. Později po druhé redakci ho nazývá „knížička“ nebo „Otče náš“. Ještě později napíše ruka, která chtěla napodobit písmo Terezie na rub prvního listu rukopisu z Valladolidu plný titul: „Cesta dokonalosti“. V celém textu se objevují výrazy: „cesta modlitby“ nebo „cesta kontempace“.

Struktura myšlenek

Jednoduchá. Na prvním místě nabízí finalitu (účel,cíl) života v reformovaném karmelu, a sice služba církvi prostřednictvím kontemplativní modlitby. Poněvadž tuto církevní službu koná celá komunita ne jednotlivci, Terezie vylíčí linie ideální komunity založené na lásce a následování Krista. Specifikuje „etiku křesťanské komunity“, založenou na třech ctnostech: vzájemná sesterská láska, odpoutanost a pokora. Když položila tyto základy, může mluvit o modlitbě jako základním podniku malé skupiny. Sesterská a modlící se komunita se mění v apoštolskou.

K vlastnímu tématu modlitby se dostává pozdě. To proto, že nejenže klade základy křesťanské komunity, ale i dává řešení diskutovaného tématu: existence dvou možných cest v zkušenosti modlitby, aktivní nebo asketická a kontemplativní. Pak plně vstupuje do konfliktních témat o modlitbě. Nakonec praxe mentální a ústní modlitby s Kristem jako učitelem a stupně modlitby: usebrání, modlitba klidu a počáteční sjednocení.

Originálním způsobem si poslouží komentářem modlitby Otče náš. Chce tím dosáhnout:

- ukázat velikost ústní modlitby, protože je rovnocenná s mentální modlitbou a může být cestou k mystickému životu.
- dát této m kristologický tón. Byl to On, kdo ji naučil apoštoly a je to On, kdo se zpřítomňuje v orantovi jako učitel a důvěrný partner.
- modlitba Otče náš je slouží jako vůdčí nit k výkladu myšlenek jí drahých: úcta k Nejsv.Svátosti jako osobní a komunitní modlitba; překonání cti s odpouštěním urážek; zdůraznění hodnoty modlitby Otče náš; odhaluje pravá pokušení; jak člověk vstupuje do vztahu s Bohem prostřednictvím dvou citů: lásky a bázně. Nakonec ukazuje opravdové zlo: připoutání k životu a světu, od nich Bůh osvobozuje pravého oranta.

Kopie a edice

S novými založeními roste i počet kopií s nebezpečím odchylek od originálního textu. Nutnost tisku. Pouze druhá redakce měla čest být přepisována a pak publikována. Mnoho kopií se ztratilo. Dnes jsou uchované tři kopie rukopisu z Valladolidu:

- kopie bosých karmelitek ze Salamanky 1571, revidovaná Terezií v r.1574
- kopie bosých karmelitek z kláštera Sv. Terezie v Madridu, revidovaná Terezií
- kopie bosých karmelitek z Toleda z r. 1579-80, pečlivě opravená Terezií, proto nejdůležitější z kopií. Ale na mnoha místech ne věrná, protože ten, kdo knihu přepisoval, na mnoha místech text upravil, aby ho učinil srozumitelnějším. Terezie to někde opravila, jinde ne.
- Z této kopie vychází první vydání Cesty dona Teutonia de Braganza v Evoře v r. 1583 jako odpověď na Tereziinu touhu. Cesta bylo první dílo Terezie, které vyšlo tiskem.
- Další vydání bylo v Salamance otce Graciána v r. 1585 podle CV ale s ohledem na edici z Evory.
- v r. 1587 vychází další ve Valencii na příkaz sv. Jana de Ribera
- nakonec, aby se vyhnulo chybám předešlých edicí, řád Bosého karmelu pověřil slavného humanistu a učenca fra Luis de León vydat kompletní dílo matky Terezie. Tento augustinián vydává v Salamance v r. 1588 Los libros de la madre Teresa, obsahuje i CV doplněná o texty z CE.
- pak následuje nepřetržité vydávání Cesty, což ji učiní jednou z nejrozšířenějších knih vůbec. Cesta byla přeložená prakticky do všech evropských jazyků a mnoha orientálních: arabština, bengálština, malajština, tamul, koreánština., japonština.

Cesta jako manuál reformy

Je zřejmé, že Cesta dokonalostipředstavuje manuál reformy církve, potvrzujíc tak projekt, jež ve Španělsku započaly jeho živé síly, církve a stát, v polovině 15. století. V tomto reformním kontextu se historikům zdá být přirozené, že mnozí reformátoři kléru, řeholníků a řeholnic a samotných laiků nabízejí jako nejvhodnější prostředek k zlepšení zvyků, osob a institucí, praxi modlitby, chorální, liturgické a osobní. Velcí duchovní lidé a mystikové té doby nepřijímají ústní modlitbu jako pouhou mechanickou recitaci ani účast na kultu kvůli předpisům. Vzdělávají křesťanský lid – klérus, bratry, mnišky, laiky – a ukazují mu cestu svatosti pro všechny a její realizaci v nehlubších mystických zkušenostech. Vědí, že realizace osoby, integrální spása člověka, se naplňuje v životě víry a praxi mystických forem modlitby.

To je náboženský a duchovní rámec, v němž se má číst literární dílo sv. Terezie od Ježíše. Do tohoto kontextu by se měly umístit díla sv. Jana od Kříže, sv. Ignáce z Loyoly, sv. Jana z Avily, fra Luise de Granada, García Jiménez de Cisneros, Francesco de Osuna, Bernardino de Laredo a mnoha jiných. Oni jsou autoři opravdové

„reformace“ církve, někteří ještě dřív než nekatolické „reformace“, jiní současníci, jako odpověď Ducha na potřeby doby.

Manuál řeholních komunit

Terezianisté vysvětlují dílo Terezie – svatost, spisy, zakládání – uvnitř díla, jež bylo definováno, ve smyslu víc polemickém než historickém, jako „protireformace“, protireformace, jež jsem při jiných příležitostech představil víc jako duchovní, integrující všechny síly univerzální církve, než jako protiluterský odpor. Takto by dílo Terezie bylo příspěvkem k reformě řeholního života, neboť její zakládání obnoví život Karmelu.

Jistě Cesta dokonalosti má svoji identitu jako katalyzátor života komunity v reformovaném Karmelu a obecně zasvěceného života pro obecnost vyložených principů. Etika Cesty dokonalosti není personalistická ale komunitní. Terezie věnuje své dílo přímo komunitám a v důsledku pak jejich členům. Přetvoření osob se uskutečňuje v rámci reformovaných komunit.

T naříká, že církev ji nedává jinou možnost než mlčenlivou modlitbu vně nebo uvnitř klauzury. Volí si klauzuru, aby zvětšila účinnost kontemplativní modlitby. Pociťuje, že je ženou, protože je jí a jejím dcerám znemožněno dělat všechno, co by chtěla pro dobro církve. Vzhledem k této skutečnosti hledá spojení (spolek, sdružení) malé skupiny a dává počátek „strategie elity“, sice „těch několik málo, co jsou zde“, mnišky od Sv. Josefa, jež budou patřit k „málo přátelům Božím“ uprostřed „tolika nepřátel“. Základní aktivitou skupiny bude: „všechny nasazené v modlitbě“ pracují pro „dobro církve“ obětují vlastní životy „za obránce církve, za kazatele a teology“. Z kontextu plyne, že by chtěla dělat něco víc, ale historická chvíle nepřije jejím touhám. Alespoň ukázala tvořivou schopnost malé věrné skupiny a účinnost jedné aktivity, jež je ženám zamezená, totiž mentální modlitby. K pochopení této skutečnosti je dobré přečíst celou třetí kapitolu v obou redakcích.

Manuál laických komunit

Zdá se mi zajímavé ukázat, že „zúžení“, jimiž trpěla ve své dlouhé historii (manuál „individuální“ etiky, jen pro zasvěcené osoby v klauzuře) byly jistým druhem konfiskace ze strany privilegovaných duchovních tříd. Tak se zredukoval dynamismus této malé knihy, odvrátil se od původního směru, ztratila se její původní identita a účinnost. Přišel čas vzít tento spis z mnišské klauzury, z klášterů a ze všech jiných omezení, aby mohla sloužit k duchovnímu a morálnímu pokrytí mnohým křesťanským komunitám, jež se dnes pokouší omladit sekularizovanou církev. Kniha se zrodila v srdci jedné ženy z lidu, mytizované v barokní době, jež ji vynesla na oltář. Dnes se vrací, aby kráčela spolu s normálními křesťany, lidmi z lidu. Tato knížečka by mohla být, měla být, manuálem pro křesťanské komunity, které hledí na Krista jako nejvyšší vzor a na druhém místě na kvalifikované svědky pro svou zkušenost, mezi nimi na Terezii. Jen v tomto kontextu dostane svoji pravou univerzální identitu.

Tuto vizi potvrzuje třetí kapitola. Terezie poukazuje na univerzálnost reformy. Nejsou povolány změnit se jen klauzurní řeholnice, ale všichni, kteří berou vážně své křesťanství: a činí tak tím, že se spojují do malých skupin nebo reformovaných komunit. Z těchto skupin se zrodí „křesťanská“ církev.

K pochopení této nové perspektivy si posloužíme Tereziním symbolem. Církev je jako opevněné město, kam se uchýlil král pronásledován nepřáteli. S králem jsou tam „dobří křesťané“, „vyvolený lid“, jež nejsou mnišky od Sv. Josefa a ani ne „kapitáni“ (kazatelé a teologové), ale, toto ano, bojují s nimi. Mají jiný úkol než klauzurní mnišky, mnohem víc aktivní: bránit církev v předvoji, na nebezpečných frontách. I oni jsou malou skupinou, symbol všech činných skupin v církvi. Terezie ví, že kapitáni by neudělali nic bez statečných vojáků a také vojáci bez kapitánů. Tento vyvolený lid musí bojovat proti dvěma nepřátelům. Jedni jsou uvnitř domu, jsou to katolíci podle jména, kteří neriskují vlastní život, ani aby žili křesťanství ani aby ho bránili. To co dělají, je brblat, zvláště na kapitány. Terezie je nazývá „světem“, jež nedělá nic jiného, než že soudí (CV 3,4). Ti druzí, zvláště v její době, jsou heretici, proti kterým navrhuje bojovat nikoli zbraněmi, ale dobrotou života v evangelní dokonalosti. Tak Terezie chtěla probudit duchovní síly uspané v lůně jediné Kristově církvi.

Cesta jako manuál modlitby

CD je bez jakékoli pochyby manuálem spirituality a především křesťanské modlitby. Terezie chce popsat metodu ale i prostředí, v němž by mohla metoda a modlitba sama zakořenit. V jakém smyslu a v jaké míře je Cesta dokonalosti manuálem modlitby?

Ve vlastním slova smyslu, jestliže za manuál považujeme stránky, v nichž čtenář zahlédne formální definici křesťanské modlitby a je povzbuzován k jejímu praktikování pod vedením vnitřního učitele Krista a mistrovské ruky Terezie. Čtenář objeví statě, jež mu umožní, aby si sám vypracoval definici. Všimne si pak účinnost mentální modlitby pro vlastní konverzi. Bude uveden do jisté metody, velmi elementární ale velmi účinné. Postupně bude sledovat cestu modlitby až k hranici mystického života.

V nevlastním smyslu, jestliže za manuál považujeme metodický a uspořádaný výklad modlitby. To by bylo velmi akademické, ale ne tereziánské. Dnes takové knihy nemají čtenáře, zatímco Cesta dokonalosti živí život modlitby mnohých křesťanů. Důvod úspěchu je v tom, že čtenář vidí v knize ne vlastní metodu modlitby, ale cestu křesťanské modlitby, žitou jednou modlící se ženou, která zve projít tu samou cestu s rozhodností a uskutečněním základních předpokladů komunitního spoluzití, jež jsou ideálem evangelia.

Prezentovaná modlitba je osobní ne komunitní, i když je kniha určena komunitě. Každý zraje na prvním místě jako osoba se svoji osobní modlitbou, a pak je sdílí se skupinou v bratrství. Cesta dokonalosti není kompletním traktátem o modlitbě. Končí u prvních mystických zkušeností. Čtenář může pokračovat Životem a Hradem anebo syntézou v Relaci o svědomí.

Modlitba ve Španělsku 16. století

Kdybychom četli vše, co se psalo a žilo v 16. století vzhledem k modlitbě, překvapilo by nás, že to co Terezie nabízí, žije a učí, není nic jiného, než co žijí mnozí křesťané v Španělsku té doby, nehledě k polemikám, jež tato praxe vyvolává u teologů, inkvizitorů a duchovních. Lid vášnivě praktikuje modlitbu, jak ve skupinách tak o samotě v tichu kostelů a doma.

Když Terezie napsala první stránky Cesty v r. 1566, ve Španělsku už byla velká tradice v životě modlitby. Impuls k ní dali především františkáni, kteří již v polovině 15. století praktikovali jistý typ afektivní spirituality prostřednictvím „modlitby usebrání“. Františkánské „recolectorios“ té doby jsou domy modlitby, samoty, ústraní a ohniska reformy. V tomto klimatu se rodí bohatá literatura o modlitbě. Od r. 1500, kdy je vydán Exercitatorio de la vida espiritual od García Jiménez de Cisneros, až do r. 1559, kdy byl vydán Index inkvizitora Fernanda de Valdéz, jsou ve Španělsku publikovány následující díla o modlitbě:.....str. 377

O tomto klimatu modlitby mnohé svědčí. Např. úspěch knihy El tercer abecedario františkána Francesco de Osuna, mezi 1527 a 1555 má pět vydání. Její další šíření přerušilo anti-mystické klima. Terezie četla nejslavnější dílo toho druhu Knihu o modlitbě a meditaci od fra Luis de Granada, 1554 – velký úspěch. Lid měl opravdovou žízeň po Bohu a kniha jej hojně hasila. Je to nejdůležitější manuál, jež tehdy Španělsko vydalo. Granada, z velké části díky této knize, byl jedním z autorů, kteří hlásali povinnost svatosti pro všechny křesťany prostřednictvím praktikování mentální modlitby. P.Arringa, očitý svědek, mohl napsat, že „děvčata, co nosili džbány, měly manuály v podpaží a prodavačky ovoce a zeleniny jej četli při prodeji a vážení zboží“.

Cesta jako manuál dějin spirituality

Je jisté, že Terezie si zaslouží místo mezi historiky 16. století nejenom proto, že napsala knihu Zakládání, ale proto že všechna její díla jsou vhodná k četbě dějin jejího století. To samé můžeme říci o dalších velkých duchovních lidech a mysticích, protože nejenom žijí božskou skutečnost, ale mají také nohy pevně na zemi, věrni sami sobě a realitě kolem nich. Křesťanská mystika 16. století je velmi zdravá právě pro tento silný realismus, který pojí mystiky se zemí a s jejich dějinami.

Reforma katolické církve a protestantská reformace

Donedávna v katolické a protestantské historiografii převládala myšlenka, že „reforma církve“ je bezmála monopolem extra-katolíků 16. století (luteránů, kalvinistů, anglikánů...). Každou reformu uvnitř katolické církve historikové zahrnuli do „protireformace“, totiž jako reakci katolických sil (církve a stát) proti Lutherovi a jiným heretikům doby. Mezi nimi i sv. Terezii. Dnes v žádném případě nemůžeme zastávat tak krátkozrakou a historicky nesprávnou vizi.

O katolické reformě 15. a 16. století existuje hodně historických studií. Možná se v této literatuře dostatečně nezdůraznil vztah mezi dějinným vystoupením velkých

mystiků a jejich reformátorskou činností uvnitř církve. Bylo by jednoduché najít příklady v 14. a 15. století, v období evidentního morálního úpadku uvnitř církve a bez pochyby období bohaté na mystiky a mystičky, z nichž mnozí nám zanechali nesmrtelná díla. Příklady by se dali najít i v jiných historických dobách.

Na prvních stránkách Cesty vidíme pouto mezi evropským protestantismem, začátkem tereziánské reformy a samotnou redakcí knihy. Špatně informovaní čtenáři můžou dojít k závěru, že protestantismus byl příčinou tereziánské reformy. Podle toho by bez Luthera nebyla reforma sv. Terezie. To je nepřijatelný historický omyl, jak jasně plyne z toho, co jsem řekl předtím. Jak Život tak Cesta ukazují, že luteránství bylo příležitostí navíc, proč Terezie začala svoji osobní reformu a reformu křesťanských komunit.

Život dokumentuje spíš prehistorii osobní reformy Terezie s jejím úmyslem zachránit luterské heretiky. „Přemýšlela jsem, co můžu udělat pro Jeho Majestát a viděla jsem, že především musím plnit povinnosti mého řeholního povolání tak, že budu zachovávat svou Řeholi se vši možnou dokonalostí“ (Ž 32,9; srov.32,6). Cesta nám přináší „poslední zprávy“, postup Kalvínů (hugenotů) proti katolické církvi. „Když jsem se dověděla, co páchají luteráni ve Francii... rozhodla jsem se, že udělám to málo, co můžu a co záleží na mně, následovat evangelní rady se vši možnou dokonalostí“ (C 1,1-2). Všimněme si, jak se úmysl posunul od naplňování Řehole k zachování evangelních rad. Právni se posunulo v mysli Terezie směrem k evangelnímu a snad také – ačkoli to nevidíme s jistotou – institucionální k charismatickému.

Terezie, jako všichni Španělé té doby, byla špatně informovaná o protestantismu. Na vrcholcích moci se se zprávami často manipulovalo. Civilním a náboženským autoritám záleželo na tom, aby se lid postavil proti herezi ze střední Evropy jejím úplným odmítnutím, protože rozkládala náboženskou jednotu a vytvářela tak ohrožení politické jednoty. Terezie měla minimum přímých zpráv od španělských protagonistů v Německu. Mnoho jich ale měla z letáků, z kázání v kostele, z kontaktů se zpovědníky a teology,... Inkvizitoři vydávali edikty a přikazovali farářům a řeholním představeným, aby je četli v kostelech a zpovědníkům přikázali naléhat na penitenty, aby heretiky udávali.

Jak popisuje Terezie luteránství v Cestě? Bídě, fragmentovaně aniž by pojednala problémy, jež reformaci vyvolaly, i když je lépe informovaná o některých historických zprávách než o teologii. Cesta je vzácným svědectvím nakolik ukazuje úroveň informovanosti křesťana střední třídy ve Španělsku v 16. století, i když zůstává pravdou, že kláštery byly privilegovanými místy pro tento typ informací kvůli počtu svých členů (cca 170 mnišek ve Vtělení) a jejich širokými sociálními kontakty. Je možné např., že se Terezie dověděla o „posledních zprávách“ z Francie v domě doni Luisy de la Cerda v Toledu v prvních měsících roku 1562.

„Luteráni“ jsou silně přítomni v Cestě a i v ostatních dílech Terezie a byli „příležitostí“, jež dala počátek reformě Karmelu (srov. Ž ;32,6,9-10). „Růst této zlověstné sekty“, tj. francouzských hugenotů, působí na modalitu reformy: život v absolutní chudobě. Terezie byla vágně informovaná o historických událostech v střední Evropě a velmi málo o luterské teologii. Když byla v Toledu krátce před založením sv. Josefa v srpnu 1562, musely tam přijít zprávy o nepokojích ve Francii po Ediktu ze Saint-Germain (17.1.1562). Terezie luterány v této knize „rentgenuje“:

heretici, zrádci, zlověstná sekta, svět je kvůli nim v plamenech, velké zlo, bojují proti Kristu (identifikuje Krista s historickou církví), chtějí ho znovu ukřižovat a osočují ho tisíci způsoby...

Sociální čest a čest v duchovním životě překonaná

V Cestě najdeme často slovo „čest“. Skrývá v sobě neočekávaný svět sociálních problémů. Terezie jako budovatelka komunity ví, že starost o čest je „největším zlem v klášteře“ (C 7,10), proto odmítá přijmout kandidátky, které se nechtějí nebo nemůžou zřít takových citů (C 14) a stanovuje tvrdou cestu askeze pro ty, jež chtějí zůstat. Nejen že jsou překážkou komunitního života, ale i růstu křesťanské dokonalosti: „jestliže si někdo zakládá na cti a je připoután k pozemským dobrům... i když stráví mnoho let v modlitbě... nedojde nikdy k požívání pravých plodů modlitby“ (C 12,5). „Bůh nás chraň od toho, kdo chce sloužit Pánu a zároveň se starat o svou čest... protože není na světě jedu, který by víc ničil dokonalost“ (C 12,7).

Tento a podobné texty se dají číst z perspektivy sociální kritiky. Dnes víme, že cit pro čest byl ve Španělsku 16. století velmi úzce spojen s náboženstvím, s katolicizmem, který se identifikoval se španělstvím a to s čistotou krve. Až do konce 15. století tam spolu žili více méně pokojně tři etnika a tři náboženství: mauři, židé a křesťané. Po dobytí Granady v r. 1492 katoličtí králové sjednotili jejich státy v absolutistické monarchii s podporou katolického náboženství. Jiné rasy a náboženství se ocitly na okraji. Krok za krokem se v lidu zrodilo povědomí cti založené na čistotě krve („staří křesťané“) a povědomí „potupy“, kterou bylo znečištění krví maurskou nebo židovskou („noví křesťané“), ačkoli je možné, že rivalita starých křesťanů vzhledem k židům a konvertitům měla ekonomické a sociální rysy.

Tyto zmínky mají své opodstatnění poté, co v r. 1946 byl objeven židovský původ sv. Terezie přes dědečka z otcovy strany, obchodníka Juana Sáncheze z Toleda. Byl konvertitou se sympatiemi k judaismu, který byl usmířen (riconciliato) Inkvizicí v Toledu v r. 1485.

Byl by to banální objev, kdyby zůstal jenom v prostoru historické erudice, ale stal se důležitým pro dopad na Tereziino myšlení, konkrétně na téma cti a pro vztah s duchovním životem lidí, zvláště když žili v komunitě jako byl případ komunity Tereziiny reformy.

Jak Terezie prezentuje téma cti v Cestě? Závěry:

Nemyslím, že její kritika cti je založena na jediném důvodu: spíše sleduje sérii důvodů různého obsahu a významu v přímém vztahu k cíli knihy. Myslím, že musíme vzít v úvahu následující aspekty, které se stanou klíčem k četbě:

Na prvním místě je to skutečnost, že je potomkem židů, která ji situuje do marginální sociální třídy, ne tolik její osobnost, jež se těší mimořádné chvále, jako její rasu. Pak je to duchovní situace, v níž se nachází, když píše Cestu v r. 1566: můžeme říci, že je už definitivně obrácená ke Kristu, totiž že dosáhla vysokého stupně vnitřní dokonalosti. Na třetím místě je to cíl tohoto díla, který je dokonale ve shodě s architekturou díla. Aplikujme tyto klíče na texty pojednávající o tématu cti.

Je možné, že její kritika cti, jako konvertitky, má výlučně sociální odstín. V důsledku toho můžeme uvažovat o implicitní nevědomé odplatě vůči nespravedlivé

společnosti, která z iracionálních důvodů vyřazuje své vynikající členy na okraj. Takové úmysly nemůžeme a priori u pisatele předpokládat.

Myslím, že tato hypotetická hluboká motivace by byla u Terezie tlumena jinou činnou silou její osobnosti: křesťanskou svatostí. Ano, podle krve je konvertitka (z judaismu), podle milosti je konvertitka ke Kristu a k jeho církvi. To, že křesťanská svatost, konkrétně mystická zkušenost, má terapeutickou funkci, je myšlenka, kterou Terezie formuluje úplněji v druhé redakci knihy. V takových lidech vymizel sám kořen problému, necítí se poníženi (beze cti). „Dokonalá modlitba nakonec odnímá tento ošklivý zlozvyk (cti)“ (C 12,5), (C36,8).

Je jasné, že city cti jsou individualistické a rozkladné. Není divu, že autorka Cesty, knihy, s kterou buduje komunitu, usiluje u členek komunity o jejich odstranění. Nesmíme zapomenout, že kritika cti je paralelou kritiky jiných postojů jako připoutání k příbuzným, pohodlí, strach z nemoci a smrti, atd. Důvodem cti může být: peníze, úřady v klášteře, profese, věk, nadřazenost, rodinný původ, způsob mluvy.

Kromě toho cit cti má být překonán a posvěcen. „Naší ctí, sestry, musí být služba Bohu“ (CE 20,1).

Na závěr můžeme připustit, že Tereziina kritika cti nemá čistě duchovní cíl, ale bude také sociálním protestem na obranu jedné třídy, absurdně marginalizované kvůli nečistotě krvi. Terezie chce překonat rozdělení společnosti z etnických a náboženských důvodů a vytvořit z ní společnost modernější, založenou na schopnostech a sociální funkci, kterou každý vykonává, tj. na pravdivých attributech, jež člověka identifikují.

Obrana služby ženy v církvi

Pokusíme se prohloubit toto téma, protože to stojí za to v světě stále víc feministickém. V jednom slavném textu, cenzurou škrtnutém, na jedné z nejsvobodnějších a nejspontánnějších stránek Cesty, Terezie žádá ne stejná práva jako mají muži, ani sociální nároky pro ženy v moderním smyslu, to by byl v té době nepochopitelný anachronismus, ale změnu mentality u církevní hierarchie a u teologů.

Terezii je líto, že „svět“ (ve skutečnosti se neodvolává na dobovou společnost, ale na církevní vůdce) drží ženy v izolaci. Církev jim zavřela téměř všechny brány: nemůžou dělat nic „na veřejnosti“, nemůžou mluvit a ani praktikovat v pokoji ctnosti, protože budí u soudců podezření. Možná naráží na praxi mentální modlitby.

Terezie chce jít dál: překonat starou a absurdní mentalitu v církvi. „Vidím, že se rýsují časy, kdy již nebude důvod opovrhovat ctnostnými a silnými dušemi, i když jsou ženy“. Její argumentace má zajímavou oporu: Kristus neodmítl ženám svou společnost, byly jeho spolupracovnice, jednal s nimi vždycky s velkou úctou, v nich viděl „tolik lásky a víc víry než u mužů“, alespoň u Marie, své matky (CE 4,1).

Přízrak inkvizice

Žádný tribunál Inkvizice Terezii neodsoudil, ačkoli ona a její kniha Života byly podrobeny soudu inkvizice a trvalo to dvanáct let. Jiná díla cenzurovali její přátelé teologové. Byl to tehdy obvyklý postup u každého spisu a publikace. Nicméně Terezie

byla na svoji dobu dost odvážně a s jistou nezávislostí na soudu kritická vůči institucím.

V textu Cesty, který jsme zmiňovali, Terezie neútočí na tribunál inkvizice jako takový, ale vyslovuje se proti systematickému podezírání ze strany inkvizitorů a zobecňovanému odsouzení žen, které mají mystické zkušenosti a touhu učit v církvi. Odvolává se na nejvyššího soudce, Boha, co je totéž jako odvolávat se na tribunál dějin (CE 4,1).

Jiným důvodem rozkolu s inkvizicí je to, že dala některé knihy spirituality na index. V Životě podává tuto zprávu jednoduše jako fakt, jež se nečekaně udál (Ž 26,5). V Cestě, jež napsala rok nebo dva poté, přechází do otevřeného a přímého útoku, bezpochyby si uvědomovala, že cenzura jej škrtne dřív, než se dostane na veřejnost (CE 35,4; 36,4; 73,4).

Polemika o modlitbě

Kde se opravdu objevuje historická dimenze Cesty, je v učení o modlitbě. Zvláštní je to, že Terezie byla nejméně vhodnou osobou, aby vstupovala do polemiky o modlitbě s učenými (letrados) a s inkvizitory, a to z vícero důvodů: byla žena, navíc konvertitka, mniška s jasnou tendencí k mystice, zakladatelka ženské komunity, jež se věnovala zapovězené a obávané mentální modlitbě. „Chtěla bych pozvednout hlas a diskutovat - být jsem, jaká jsem – s těmi, kteří říkají, že nepotřebujeme mentální modlitbu“ (CE 37,2).

Jaká je převládající atmosféra jejího století a jak ona reaguje? Je jisté, že tak pokojná aktivita, jakou je modlitba a formy křesťanské modlitby, vyvolala sérii polemik, nepochopitelných pro čtenáře 21. století. Shrňme závěry studií mých a jiných autorů:

Oficiální představitelé inkvizice a hodně tehdejších teologů zastávali názor, že mentální modlitba je nebezpečné cvičení zbožnosti a v důsledku toho vzdalovali od ní věřící, zvláště ženy, protože by mohla způsobit mystické jevy a heretická zjevení. Těmto všem Terezie odpovídá, že nebezpečné je zanechat modlitbu, jak to ukazuje její zkušenost. „Kdo vám řekne, že je to nebezpečné, považujte jeho za nebezpečí a utečte od něho“ (C 21,7). Odpovídá nejen slovy, ale pedagogikou faktů: zakládá ženskou instituci (reformu Karmelu), která dokazuje neplatnost této námitky (Cesta kap.1 a 3).

Těm, kdo popírali hodnotu ústní modlitby (jako alumbrados, erasmité, luteráni) a hledali spiritualitu víc vnitřní a ryzí, víc evangelijní a méně farizejskou, Terezie ukazuje identitu mezi mentální a ústní modlitbou. Předkládá stejný důvod proti těm, kdo křesťany vzdalují od mentální modlitby a radí jim ústní. „Co to je, křesťané? Víte, co říkáte?... Vidím, že nechápete a nevíte, co je to mentální modlitba, ani jak se má konat ústní modlitba, ani co se rozumí kontemplací; poněvadž kdybyste to věděli, neodsuzovali byste z jedné strany to, co schvalujete z druhé“ (CE 37,2; CV 22,2). Hodnotu ústní modlitby prokazuje komentováním modlitby Otče náš, jež je souhrnem stupňů modlitby, mostem a cestou mystického života, jestliže jej Bůh poskytne (CE 52,2).

Moralistům, kteří stanovují splnění povinnosti ústních modliteb pouhou mechanickou recitací formulí, Terezie říká, že je to příliš málo, že je to zrada přítele

Krista, který touží slyšet víc tlukot srdce oranta než zvuk jeho rtů. Terezie jde dál než teologové, protože pro ni je modlitba dialog lásky a nikdo nemiluje roztěkaně. Ve svých komunitách upřednostňuje nikoli to, co je právně dovolené, ale spíše duchovně hodnotné. „Ta z vás, která by se nemohla modlit ústně s pozorností, ať si je vědoma, že nedělá to, co je povinna“ (CE 38,2).

Jiná historická témata

- Terezie často zmiňuje zvyky její doby, jako šachy, býčí zápasy, nedůtklivá společnost se svou etiketou, záliba v genealogiích, instituce manželství.
- Život v kláštorech: kontakty s příbuznými, možná zneužití ve vztahu se zpovědníky, partikulární přátelství, reakce na nemoc a smrt, přijímání kandidátek, uvolnění zvyků
- Zprávy o Karmelitánském řádu: Řehole, Konstituce, poustevnický život, poznámky o ekonomice.
- Konfrontace mezi učenými a duchovními a mezi akademickými lingvisty a jednoduchým lidem (C 16,12)...